

AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ'NİN SİYASİ PARTİLERİN KAPATILMASINA İLİŞKİN YAKLAŞIMI VE REFAH PARTİSİ KAPATMA KARARI ÖZELİNDE DİN VE VİCDAN HÜRRİYETİ

Uğur İHTİYAROĞLU*

Öz

Türkiye’de 1990’lı yıllarda siyasi partilerin kapatılması ile ilgili davalar ülke gündemini uzun süre meşgul etmiştir. Bu süreçte ondan fazla siyasi parti hakkında Anayasa Mahkemesi kapatma kararı vermiştir. Refah Partisi 1998 yılında Anayasa Mahkemesi tarafından laik düzene aykırı faaliyetlerin odağı olduğu gerekçesi dayanak tutularak kapatılmıştır. Bu karar kapsamında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine (AİHM) yapılan başvuru sonucunda, mahkeme kararı örgütlenme özgürlüğü kapsamına uygun olduğu ve örgütlenme özgürlüğüne denk bir yararı koruduğu gerekçesiyle sözleşmeye aykırı olarak nitelendirmemiştir. AİHM tarafından verilen bu karar, o dönem için Türkiye’de geniş desteğe sahip olan ve büyük oranda örgütlenmiş bir partinin kapatılması açısından önem taşımıştır. Çalışmada siyasi parti özgürlüğünün sınırları ve AİHM tarafından verilen Refah Partisi kapatma kararının özellikle din ve vicdan hürriyeti boyutu incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler

AİHM • Refah Partisi • Din ve Vicdan Hürriyeti • Anayasa Mahkemesi • Yargı Kararları

* Cumhuriyet Savcısı, Türkiye | Prosecutor, Turkey.

✉ adaletbakanlik52@gmail.com • ORCID0000-0001-8171-3579

📄 **Atıf Şekli** | CiteAs: İHTİYAROĞLU Uğur, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin Siyasi Partilerin Kapatılmasına İlişkin Yaklaşımı ve Refah Partisi Kapatma Kararı Özelinde Din ve Vicdan Hürriyeti”, *SÜHFD.*, C. 29, S. 1, 2021, s. 331-363.

📄 **İntihal** | Plagiarism: Bu makale intihal programında taranmış ve en az iki hakem incelemesinden geçmiştir. | This article has been scanned via a plagiarism software and reviewed by at least two referees.

THE APPROACH OF THE ECHR TO THE CLOSURE OF POLITICAL PARTIES AND FREEDOM OF THOUGHT AND FAITH IN SPECIALITY OF THE DECISION TO CLOSE THE REFAH PARTY

Abstract

Lawsuits on the closure of political parties have long been on the agenda of the country in Turkey in the 1990s. In this process, the Constitutional Court decided to close down on more than ten political parties. The Refah Party was closed in 1998 by the Constitutional Court on the grounds that it was the focus of activities against the secular order. As a result of the application made to the European Court of Human Rights (ECHR) within the scope of this decision, the court decision did not qualify as contrary to the contract on the grounds that it was in line with the scope of freedom of association and maintained a benefit equivalent to freedom of association. This decision made by ECHR was important in terms of the closure of a party which had extensive support and was largely organized for that period in Turkey. In the study, the limits of the freedom of political parties and especially the dimension of freedom of religion and conscience of the Welfare Party closure decision given by the ECHR was examined.

Key Words

ECHR • Welfare Party • Freedom of Religion and Conscience • Supreme Court • Jurisdiction

GİRİŞ

Siyasi partiler, demokratik ve çağdaş toplumlarda vazgeçilmez unsurlardandır. İktidar mücadelesinin serbestçe kurulan siyasi partiler arasında gerçekleşmesi demokratik sistemin devamı açısından önemlidir. Siyasi partiler bir bakıma toplum ve devlet arasında köprü görevi görerek; siyaset ve rejim arasında etki alanı oluşturmaktadır¹. Yasama ve yürütme faaliyetlerinin gerçekleştirilmesinde, iktidar ve muhalefet ilişkilerinde siyasi partiler başrolde. Ayrıca ifade özgürlüğünün sağlanmasında ve demokratik siyasi tartışmaların gerçekleştirilmesinde siyasi partilere önemli görevler düşmektedir.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) içtihatları kapsamında bir siyasi partinin özgürlüğünün kısıtlanabilmesi için, müdahalenin kanuni olması, meşru bir amaca dayanması ile demokratik toplum yönünden zaruri olması gerekmektedir. Kısıtlamanın ya da

¹ YANIK, Murat, Parti İçi Demokrasi, 1. Baskı, Babil Yayınları, İstanbul, 2002, s.1.

müdahalenin zaruri olması, ülkedeki mevcut demokratik ve anayasal düzene karşı şiddete açık veya örtülü şekilde destek verilmesi, bir bakıma demokrasinin karşısında yer alınması, hak ve özgürlüklerin yok edilmesini ifade etmektedir. Anayasal ve demokratik düzen karşısında yer alan siyasi partiler Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde (AİHS) yer alan korumadan yararlanamayacaktır. Refah Partisi (RP), 16.01.1998 tarihinde "laikliğe aykırı eylemlerin odağı" olduğu gerekçesine dayalı olarak Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmıştır. RP yönünden karar AİHM'ne götürülmüş, mahkeme sözleşmenin 11. maddesinin ihlal edilmediği sonucuna ulaşmıştır. RP kapatma kararının AİHM tarafından sözleşmeye uygun olarak nitelendirilmesi, kararın diğer AİHM içtihatlarından birçok yönüyle farklı olduğunu, Mahkemenin geçmişte ifade ve örgütlenme özgürlüğünü içine alan içtihatlarından büyük oranda ayrılışını ortaya koymuştur. Kararda yer alan karşı oy yazıları da aynı doğrultudadır². Bu kapsamda birinci bölümde uluslararası mevzuat açısından siyasi parti özgürlüğü açıklanacaktır. İkinci bölümde AİHM'nin siyasi parti davalarına bakış açısı örnek mahkeme kararlarıyla ortaya konulacaktır. Son bölümde ise AİHM'nin RP kararı din ve vicdan hürriyeti yönünden irdelenecektir.

I. Uluslararası Mevzuat Açısından Siyasi Parti Özgürlüğünün İncelenmesi

A. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (AİHS) 10 ve 11. Maddesi Kapsamında Siyasi Parti Özgürlüğü

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) olarak adlandırılan, İnsan Haklarının ve Özgürlüklerinin Korunmasına İlişkin Sözleşme (European Convention on Human Rights) 4 Kasım 1950'de Roma'da imzalanarak, 3 Eylül 1953'de yürürlüğe girmiştir. Türkiye tarafından imzalanan AİHS, 10 Mart 1954'de 6366 sayılı kanun ile kabul edilmiştir³. Bu sözleşme, hak ve özgürlükleri olabildiğince geniş ve somut olarak

²DİNLER, Veysel, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Siyasi Partiler, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Isparta, 2003, s.162.

³GÖLCÜKLÜ, Feyyaz/GÖZÜBÜYÜK, Şeref, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İnceleme ve Yargılama Yöntemi, 3. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, 2002, s. 18.

tanımlamıştır. Ayrıca sözleşme kapsamında yer alan hak ve özgürlüklerin korunması amacıyla denetim mekanizması ile yaptırım uygulaması getirilmiştir. Özellikle bireysel hakların korunması sorunu, ulusal düzeyden uluslararası düzeye taşınmış; bireyler uluslararası hukuk süjesi haline gelmiştir⁴. Ancak AİHS sadece insan haklarını koruyan bir belge niteliğinde değildir. İmzalandığı zaman itibariyle batı demokrasinin özgürlük ve demokrasi anlayışını somutlaştıran bir belge olarak kabul edilmiştir⁵. AİHM'ne göre AİHS, Avrupa kamu düzeni açısından yaşayan bir cihaz niteliğindedir. Sözleşmede yer alan hakların korunmasını sağlayacak bakış açısıyla yorumlanması gereklidir⁶.

Örgütlenme özgürlüğü, toplantı ve dernek kurma başlığı altında AİHS'nde güvence altına alınmaktadır. AİHS'nin 11. maddesinde; *"Herkes, barışçıl nitelikli toplanma özgürlüğü ve çıkarlarını korumak için sendika kurma ve sendikaya girme hakkı dâhil, başkalarıyla birlikte örgütlenme özgürlüğü hakkına sahiptir. Bu hakların kullanılması, demokratik bir toplum içinde zarurî tedbirler mahiyetinde olarak ulusal güvenliğin, kamu güvenliğinin korunması, kamu düzeninin sağlanması ve suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması için ancak kanunla sınırlanabilir. Bu madde, silahlı kuvvetler, kolluk kuvvetleri veya devlet idaresi mensuplarınca yukarıda anılan haklarını kullanılmasına meşru sınırlamalar getirilmesine engel değildir"* hükmü yer almaktadır. AİHS siyasi parti özgürlüğünü ifade özgürlüğünün bir yansıma şekli olarak nitelendirmiştir.

Siyasi partiler açısından diğer önemli bir düzenleme sözleşmenin 10. maddesinde ifade özgürlüğü başlığında yer almaktadır. Bu maddede *"Herkes ifade özgürlüğü hakkına sahiptir. Bu hak, kamu makamlarının müdahalesi olmaksızın ve ülke sınırları gözetilmeksizin, kanaat özgürlüğünü ve haber ve görüş alma ve de verme özgürlüğünü de kapsar. Bu madde, Devletlerin radyo, televizyon ve sinema işletmelerini bir izin rejimine*

⁴KAPANİ, Munci, İnsan Haklarının Uluslararası Boyutları, 4. Baskı, BB101 Yayınları, Ankara, 2011, s. 45.

⁵ MEMİŞ, Emin, "İnsan Hakları Avrupa Standardı ve İç Hukuk Etkileşimi Analizleri", Anayasa Yargısı Dergisi, Sayı:17, 2000, s. 131.

⁶ ÇAĞLAR, Bakır/ÇAVUŞOĞLU, Naz, "Parti Kapatma Davalarında Mermer-Mozaik İkilemi", Anayasa Yargısı Dergisi, Sayı:16, 1999, s. 148.

tabi tutmalarına engel değildir. Görev ve sorumluluklar da yükleyen bu özgürlüklerin kullanılması, demokratik bir toplumda ulusal güvenliğin, toprak bütünlüğünün veya kamu güvenliğinin korunması, kamu düzeninin sağlanması ve suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın, başkalarının şöhret ve haklarının korunması, gizli bilgilerin yayılmasının önlenmesi veya yargı erkinin yetki ve tarafsızlığının güvence altına alınması için, ancak kanunla, gerekli olan bazı formalitelere, koşullara, sınırlamalara veya yaptırımlara tabi tutulabilir” hükmü bulunmaktadır. Bu maddede yer alan ifade özgürlüğü mutlak bir hak olarak kabul edilmemektedir. Meşru amaçlarla sınırlandırılması mümkündür. Yapılan sınırlamanın demokratik toplum açısından zorunlu olması ayrıca koşullar yönünden de Mahkemeyi ikna etmesi gereklidir⁷.

B. Siyasi Partilerin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Karşısındaki Durumları

Siyasi partilerin AİHS 11. madde kapsamında dernek olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceği, dolayısıyla 11. maddedeki güvenceden yararlanıp yararlanamayacağı hususu ayrı bir konu başlığını oluşturmaktadır. Türk hükümetinin AİHM’nde görülen davalarda yer alan savunmaları genel olarak siyasi partilerin sözleşmenin 11. maddesi güvencesinden yararlanamayacağı tezine dayanmaktadır. Hükümete göre, bir siyasi partinin tüzüğü ve parti programı demokratik, anayasal düzene zarar veriyorsa ya da anayasal düzenin karşındaysa, AİHM sözleşmenin uygulanamaz olduğunu tespit etmelidir⁸. Türkiye tarafından siyasi partilerin dernek olarak kabul edilemeyeceği savunması karşısında AİHM ve İnsan Hakları Komisyonu (İHAK) ile Venedik Komisyonu tarafından benimsenen görüş siyasi partilerin 11. madde bağlamında dernek olarak değerlendirilebileceğidir. AİHS’nin 17. maddesi, AİHS’nde öngörülen temel hak ve hürriyetlerin korunması açısından demokratik kurumların serbestçe çalışmasını temel bir kural olarak kabul etmektedir.

⁷ DUTERTRE, Gilles, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarından Örnekler”, Avrupa Konseyi Yayınları, 2007, s.273.

⁸ KOÇAK, Mustafa/ÖRÜCÜ, Esin, “Dissolution of Political Parties in the Name of Democracy: Cases from Turkey and the European Convention of Human Rights”, European Public Law, Cilt:9, 2003, s.403-404.

Sözleşmede yer alan kuralların uygulanması yoluyla hiçbir hak ve özgürlüğün kısıtlanamayacağı belirlenmiştir⁹.

C. Venedik Komisyonu Kararlarının Siyasi Partiler Açısından Değerlendirilmesi

Avrupa demokrasi kültürünün yaygınlaşmasına hizmet etmek amacıyla, Avrupa Birliği sürecindeki devletler başta olmak üzere Anayasal sorunlarla ilgilenecek bir komisyonun kurulmasının gündeme gelmesi nedeniyle 1990 yılında kısa adı “Venedik Komisyonu” olan “Avrupa Hukuk Yoluyla Demokrasi Komisyonu” kurulmuştur. Venedik Komisyonu Avrupa Konseyi’nin anayasal konularda danışma organı olarak örgütlenmiştir. Komisyon, Türkiye’nin aralarında bulunduğu birçok ülkenin temsilcisinden meydana gelmektedir. Temsilciler genel olarak Anayasa ve Uluslararası Hukuk alanında uzman akademisyenlerden, Anayasa Mahkemesi veya yüksek mahkeme üyeleri ile milletvekillerinden seçilmektedir¹⁰. 1990’lı yıllardan itibaren birçok doğu bloğu ülkenin Avrupa Konseyi’ne dâhil olması ile birlikte Konsey, siyasi partilerin kapatılması konusunda ve Anayasal sisteme yönelik düzenlemeler getirmiştir. Venedik Komisyonu, 1998’de “Siyasi Partilerin Yasaklanması ve Benzer Yaptırımlar Raporu (Prohibition of Political Parties and Analogous Measures Report)” adında bir çalışma yayımlanmıştır. Raporun 4. maddesinde, *“Siyasi partilerin yasaklanması veya kapatılması ancak o partinin demokratik düzeni yıkmak için şiddetin kullanılmasını savunması ya da şiddeti kullanması ve böylece anayasa tarafından güvence altına alınan hak ve özgürlükleri yıkmayı amaçlamaları halinde uygun görülebilir. Fakat bir parti barışçıl bir şekilde anayasayı değiştirmeyi amaçlıyorsa bu durum, o partinin yasaklanması veya kapatılması için yeterli olmaz”* yer almaktadır. 11Aralık 1999’da ise, “Siyasi Partilerin Yasaklanması, Kapatılması ve Benzer Tedbirler Hakkında Rehber İlkeler (Guidelines on Prohibition and Dissolution of Political Parties and Analogous Measures)” adlı bir belge hazırlanarak, 10 Ocak 2000’de ilan

⁹ ÜNAL, Şeref, “AİHS İnsan Haklarının Uluslararası İlkeleri”, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu, 1. Baskı, 2001, s.365; TURHAN, Mehmet, “Siyasi Parti Kapatma Davaları”, Yeni Türkiye Dergisi, Sayı:17, 1997, s. 398.

¹⁰ HAKYEMEZ, Yusuf Şevki, Militan Demokrasi Anlayışı ve 1982 Anayasası, 1. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara, 2000, s.31.

edilmiştir. Rapor ve ilkeler genel olarak siyasi partileri koruma amacıyla hazırlanmıştır. Rapora göre, siyasi partiler örgütlenme özgürlüğünü temsil etmekle birlikte, herkes siyasi partilere üye olma ve parti kurma hakkına sahiptir. Siyasi partiler, siyasi görüş sahibi olma ve bilgi alışverişinde bulunma hakkını da temsil ederler.

Örgütlenme özgürlüğü ilk olarak AİHS'nde ve Venedik Komisyonu tarafından hazırlanan "Siyasi Partilerin Yasaklanması, Kapatılması ve Benzer Tedbirler Hakkında Rehber İlkeler" de yer almıştır. AİHM'ne başvuran partiler genel olarak itirazlarını örgütlenme özgürlüğünün ihlal edildiği gerekçesine dayandırmaktadır¹¹. Raporda yer aldığı üzere siyasi partiler yalnızca şiddet kullanımını desteklemesi ya da şiddeti gerçek anlamda araç olarak kullanması durumunda yasaklanabilir. Siyasi partilerin kapatılmasına demokratik hukuk devletlerinde son aşamada başvurulmalıdır. Kapatılması düşünülen siyasi partinin demokratik ve anayasal düzen açısından tehlike oluşturması gereklidir. Ayrıca bu tehlikenin diğer yöntemlerle engellenmesi mümkün olmamalıdır. Bu kapsamda sadece demokratik düzene aykırı görüş benimseme ve eylem birliğinde bulunma yeterli değildir. Demokratik düzenin devamı açısından yakın bir tehlike mevcut olmalıdır¹².

D. Anayasal ve Militan Demokrasi Anlayışının Karşılaştırması

Parti yasaklamaları ile ilgili olarak batı demokrasi sistemlerinde iki farklı yaklaşımın bulunduğunu söylemek mümkündür. Anayasal demokrasi yaklaşımına göre, siyasi partiler sistem karşıtı olsalar bile barışçıl yöntemlerden ayrılmadıkça kendilerini serbestçe ifade etme ve kamusal alanda faaliyette bulunma hakkında sahiptir. Bu yaklaşımda, uç görüşlere karşı saygılı olma ve demokratik çoğulculuğu sağlama ön

¹¹ ÇELEBİ, Özgü, Türkiye'de Siyasi Parti Kapatma Davalarının Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Tarafından Değerlendirilmesi (Refah Partisi Örneği), Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Çanakkale, 2009, s. 43.

¹² UYGUN, Oktay, "Siyasi Partilerin Kapatılması Rejiminin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Değerlendirilmesi", Anayasa Yargısı Dergisi, Cilt:17, 2000, s. 258-259.

plandadır¹³. Siyasi partiler toplumsal ve fikirsel çoğunluğun bir unsuru olarak görülür, partilerin programlarında yer alan amaçlar esnek yorumlanır. Siyasi parti yöneticilerinin yaptığı açıklamalar ve fiiller geniş bakış açısıyla değerlendirilir. Aykırı olduğu değerlendirilen her görüşün toplumda serbestçe tartışıldığı bir ortamda, tehlikenin oluşmayacağı kabul edilir. Asıl sorun bu tür görüşlerin gizlenmesi veya kısıtlamalarla toplumdan uzaklaştırılmasıdır¹⁴. Bu yaklaşımda amaç, aşırı uçta yer alsa da görüşlerin yasaklamalar nedeniyle radikalleşmesinin önüne geçilmesidir. Serbest tartışma ortamlarının oluşturularak, hoşgörü ve çoğulculuk anlayışıyla bu görüşlerin pasifize edileceği kabul edilir. Faşizm, marksizim gibi anti demokratik eğilimlerin kısıtlamalarla yok edilmesi mümkün değildir. Bu eğilimler, liberal uygulamalarla sisteme entegre edilebilir. Fikir hürriyeti, demokratik kurallara uyulduğu sürece sınırsızdır. Ancak şiddete başvurulması ya da kanun dışı ayaklanmaların söz konusu olması durumunda yasaklara başvurulmaktadır¹⁵. Bir diğer yaklaşım olan militan demokrasi anlayışına göre sistem karşıtı aşırı ideolojik görüşlere karşı demokratik toplum düzeni içinde tedbirler alınmalıdır. Demokratik düzeni tehdit eden totaliter anlayış karşısında önlemler alınmalı; bireylerin ve toplumların örgütlenme ile ifade özgürlüğüne gerektiğinde sınırlamalar getirilmelidir¹⁶. Militan demokrasi anlayışında siyasi partilerin demokrasi karşısındaki durumları daha semboliktir. Siyasi partilerin kuruluş aşamasından seçimlerde yer almalarına kadar sahip olduğu haklar demokrasinin sunduğu bir imkân olarak görülür. Bu anlayış, siyasi partilerin demokratik toplumu ortadan kaldırmayı amaçlayan faaliyetlerinin ve parti programlarının karşısındadır. Demokratik rejimlerin, hürriyet adı altında kendisine yönelen tehditlere

¹³ ANAYURT, Ömer, "Türk Hukukunda Siyasi Partilerin Kapatılması Rejimi: Ulusal Demokrasinin Strasbourg Demokrasisi Karşısında Hükmen Yenilgisi", Liberal Düşünce Dergisi, Sayı: 23, Yaz-2001, s.6.

¹⁴ KÜÇÜK, Adnan, 1982 Anayasasına Göre Siyasi Partilere İlişkin Yasaklamalar, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2002, s. 71.

¹⁵ KÜÇÜK, Adnan, "İfade Hürriyetinin Sınırlandırılması", Liberal Düşünce Dergisi, Sayı: 32, Güz-2003, s. 57-58.

¹⁶ HAKYEMEZ, 2000, s. 31.

seyirci kalmasının beklenemeyeceği savunulur. Hak ve özgürlüklerin demokratik düzeni yıkmak amacıyla kullanılmasının önüne geçilmelidir¹⁷. Demokrasinin devamının ve bekasının sağlanması amacıyla gerektiğinde hukuk ve etik kuralları hiçe sayılabilir. Şiddet kullanılmak suretiyle demokrasi karşıtı olan görüşler yok edilir ve homojen bir ortam oluşturulması için heterojen unsurlar ortadan kaldırılır¹⁸. Militan demokrasi yaklaşımında, Anayasada yer alan “resmi ideolojiye” uygun olan fikirler, fiiller, normlar ve davranışlar meşru; uygun olmayanlar ise gayrimeşru olarak kabul edilir¹⁹.

Demokrasi, özü itibariyle kamusal alanı tartışma, çoğulculuk ve katılım yoluyla ayrımcılık yapmaksızın birleştiren bir kavramdır. Demokrasinin kimi yurttaşlarının fikirlerinden korunması, şiddete başvurmamalarına rağmen aşırı ideolojik olarak nitelendirilen görüşlerin sistem karşıtı kabul edilmesi; kişilerin varlık ve meşruluğunu sorgulamak anlamına gelmektedir. Görüşleri nedeniyle bir kesimi susturulan bir toplumda, demokrasiden ve fikir hürriyetinden bahsedilemez²⁰. Bu bakımdan liberal demokrasiyi savunanlara göre militan demokrasi anlayışı, demokratik ilkelerden gerektiğinde uzaklaşmasıdır²¹. Militan demokrasi yaklaşımında, devlet ve demokrasinin korunması amacıyla gerektiğinde totaliter uygulamalara başvurulmasının mümkün olması; demokratik uygulamalar bakımından tezat oluşturmaktadır.

Türkiye’de militan demokrasi anlayışının siyasi hayata olan etkileri Anayasa Mahkemesi tarafından verilen kararlarda görülmüştür. Kararlarda sıklıkla “Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü” hususuna vurgu yapılmış; siyasi partilerin demokratik düzene aykırı faaliyette bulunmamaları gerektiği belirtilmiştir. Laik ve demokratik toplumun korunması zorunluluğuna da Anayasa Mahkemesi kararlarında değinilmiş, militan demokrasi anlayışına yaklaşan bir

¹⁷ KÜÇÜK, 2003, s. 59.

¹⁸ İbid, s. 60.

¹⁹ KÜÇÜK, 2001, s. 72-73.

²⁰ KÜÇÜK, 2003, s. 63.

²¹ SELÇUK, Sami, “Dar Ufuklu Demokrasi İle Yetinmenin Bunaltıcı Dayanılmazlığı”, Yeni Türkiye, Sayı:17, 1997, s. 9-10.

tutum benimsenmiştir²². Bu yaklaşım,1961 ve 1982 Anayasalarında siyasi partilere ilişkin sınırlamalarda da yer almaktadır. 1961 Anayasası 57. maddede “*siyasi partilerin tüzükleri, programları ve faaliyetleri, insan hak ve hürriyetlerine dayanan demokratik ve laik Cumhuriyet ilkelerine ve Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmezliği temel hükmüne uygun olmak zorundadır*” hükmü yer almaktadır. 1982 Anayasası 68. madde, “*siyasi partilerin tüzük ve programları ile eylemleri, Devletin bağımsızlığına, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, insan haklarına, eşitlik ve hukuk devleti ilkelerine, millet egemenliğine, demokratik ve laik Cumhuriyet ilkelerine aykırı olamaz; sınıf veya zümre diktatörlüğünü veya herhangi bir tür diktatörlüğü savunmayı ve yerleştirmeyi amaçlayamaz; suç işlenmesini teşvik edemez*” hükmünü içermekle; siyasi parti programlarında demokrasi ve laiklik karşıtı hükümlerin yer alamayacağı vurgulanmıştır. Diğer yandan devletin bağımsızlığına, bütünlüğüne ve milletin bölünmezliğine aykırı parti programları ve faaliyetleri de ilgili düzenlemeler kapsamında yasaklanmıştır²³.

II- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Siyasi Partilere Yaklaşımı

A. Siyasi Partilerin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 11. Madde Kapsamında Değerlendirilmesi

AİHM, 11. maddede yer alan toplantı ve dernek kurma başlığında yer alan ‘herkes’ kapsamına siyasi partileri de dâhil etmiştir. Siyasi partilerin 11. madde dışında tutulduğuna ilişkin ayrı bir hüküm bulunmamaktadır²⁴.Türkiye Birleşik Komünist Partisi ve Diğerleri/Türkiye kararında bu durum açıkça tespit edilmiştir²⁵. İlgili kararda “*Komisyon sözleşmenin 11. maddesinin yazımından kapsamının belli bir takım kurum ya da gruplar lehine sınırlı olduğu ya da bu hükmün siyasal partilere uygulanmayacağına ilişkin hiçbir engelin bulunmadığı görüşünü tartışmıştır. Aksine, 11. madde demokrasinin gerektiği gibi uygulanabilmesini sağlayan yasal bir güvence olarak anlaşıldığında, siyasal partiler 11. maddenin*

²² TÖGEL, Akif, “Anayasal ve Militan Demokrasi Algısı Üzerine”, YBHD, Sayı:3, 2017, s. 122-123.

²³ İbid, s.123-124.

²⁴ AİHM, Başvuru No: 20/1997/804/1007, K.T:25.05.1998.

²⁵ AİHM, Başvuru No: 133/ 1996/ 752/ 951, K.T:30.01.1998.

koruduğu en önemli örgüt türüdür. Bu bağlamda Komisyon, 11. madde ile ilgili olarak siyasi partilerin faaliyetlerinin sınırlanmasına ve hatta bu tür partilerin kapatılmasına; böylece zımnen 11. maddenin bu tür örgütlere uygulandığına ilişkin başvurularla ilgili kararlarına gönderme yapmaktadır. Divana göre sözleşmenin 11. maddesinin sözsel anlamı, siyasi partilerin bu maddeyi dayanak olarak alıp alamayacakları sorununa bir ilk cevap oluşturmaktadır. Divan bu bakımdan, 11. maddede her ne kadar “sendika kurma hakkı da dâhil olmak üzere, başkaları ile birlikte, örgütlenme özgürlüğünden söz ediliyorsa da, burada “dâhil” bağlacının, sendikaların, örgütlenme özgürlüğünün kullanılabilceği örneklerden sadece biri olduğunu açıkça gösterdiğini belirtir. O halde, bu hükümde, sendikaların anılmasıyla, Hükümetin değerlendirmesinde olduğu gibi, sözleşmeyi hazırlayanların siyasi partileri 11. maddenin kapsamı dışında bıraktıkları sonucuna varılamaz” hükmü bulunmaktadır. Bu kararda, siyasi partilerin örgütlenme özgürlüğünden yararlanabileceklerini açıkça ifade etmiştir. AİHM'nin, Dicle, Dep-Türkiye²⁶ kararında “Siyasi partilerin demokrasinin işleyişinde temel bir kuruluş işlevine sahip olduğunu hatırlatarak bu bağlamda demokrasinin sözleşme sistemindeki önemi karşısında siyasi partilerin 11. Maddenin kapsamına girdikleri konusunda hiçbir kuşku yoktur” hükmü yer almakla, siyasi partilerin sözleşme kapsamındaki durumları ortaya konulmuştur. AİHM tarafından yapılan incelemeler siyasi partiler bakımından daha çok 11. maddenin ihlal edilip edilmediğine yöneliktir. Diğer taraftan AİHM kısıtlamanın varlığının kanuni olmaması durumunda ihlalin varlığını kabul etmektedir. Siyasi partilerin kapatılmasında AİHM demokratik toplumun gereklerini belirlerken, demokrasinin evrensel ilkelerine göre hareket etmekte; ulusal düzeydeki hukuk düzeninin mevcut standartlarına göre karar vermemektedir. Uluslararası hukuk ve çağdaş demokratik koşullara göre inceleme yapılmaktadır²⁷. Yasaklama ve kapatma kararı, demokratik düzenin koşulları göz önünde tutularak siyasi toplum ve bireysel özgürlükler açısından yakın bir tehlike durumunda uygulanmalıdır. Daha düşük düzeydeki tedbirlerin uygulanmasının tehlikenin önüne geçip geçemeyeceği somut olaya göre

²⁶ AİHM, Başvuru No: 25141/94, K.T:10.12.2002.

²⁷ EREN, Abdurrahman, Özgürlüklerin Sınırlanmasında Demokratik Toplum Düzeninin Gereklere, 1. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 2004, s. 141.

değerlendirilmelidir²⁸. AİHS'nin 11. maddesinin sağladığı özgürlüklerin siyasi propaganda aracı olarak demokrasi karşıtı amaçlar için kullanılabilmesi, hakların geniş yorumlanmaya müsait olması konuları kararlarda tartışılmaktadır²⁹. Hakların demokrasi karşıtı amaçlar için kullanılabilir olması, hakların genişletilmesini önlememelidir. Bu bakımdan sınırlama, gerekli olduğu koşullarda ve zamanda yapılabilecektir. Aksi tutum ve kısıtlamalar sözleşmeye aykırılık oluşturacaktır³⁰.

B. Siyasi Parti Programları Açısından Laiklik ve Demokrasi Ölçütleri

AİHM siyasi partilere ait programlar açısından hak ve özgürlükleri genişletme eğilimindedir. Ancak bu özgürlüğün sınırları çizilmiştir. AİHS'nde yer alan ifade özgürlüğü ile toplanma ve dernek kurma özgürlüğü gibi haklar siyasi partiler yönünden totaliter amaçlar için kullanılabilir³¹. Siyasi parti programlarında bu yönde hükümler yer alabilir. AİHM kendisi yapılan başvurularda siyasi parti programlarının sözleşme kapsamındaki hak ve özgürlükleri ihlal etmesi iddialarını genel olarak sözleşmenin 17. maddesi kapsamında değerlendirmektedir³². AİHS 17. maddesinde hakları kötüye kullanma başlığı altında *"Bu sözleşmedeki hiçbir hüküm, bir devlete, topluluğa veya kişiye, sözleşmede tanınan hak ve özgürlüklerin yok edilmesi veya bunların sözleşmede öngörülmesi olandan daha geniş ölçüde sınırlandırılmalarını amaçlayan bir etkinliğe girişme ya da eylemde bulunma hakkı verdiği biçiminde yorumlanamaz"* hükmü yer almaktadır. AİHS, hak ve özgürlüklerin kullanımı noktasında sınırları çizmiştir. Bu konuda kendi iç mevzuatında düzenleme yapan ülkelerde bulunmaktadır. Federal Almanya'da Nazilerin ve komünist yaklaşımın Weimar Cumhuriyeti³³

²⁸ ÇELEBİ, 2009, s. 45.

²⁹ TURHAN, Mehmet, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Siyasi Parti Kapatma Davaları", Yeni Türkiye Dergisi, Sayı:24, 1998, s. 999.

³⁰ TURHAN, 1997, s. 398.

³¹ TURHAN, 1998, s.999.

³² ÇAĞLAR/ÇAVUŞOĞLU, 1999, s.179.

³³ Weimar Anayasası bir grup liberal ve sosyalist hukukçu, siyasetçi ve öğretmen tarafından hazırlanmakla; ulusal mecliste 1919 yılında kabul edilmiştir.

yönünden neden olduğu demokrasi karşıtı sorunların tekrarlanmasını engellemek amacıyla siyasi partilerin özgürlükleri kullanmasının önüne geçilmiştir³⁴. Federal Anayasa Mahkemesine göre demokratik haklar devletin varlığını yok etme, devlete zarar verme amacıyla kullanılamaz. 1970'li yıllarda radikallerin kamu kurumlarında çalışmak istemeleri ve eşitlik arayışları karşısında o dönem çıkarılan kararname, 1972 yılında Federal Mahkeme tarafından temel yasaya uygun bulunmuştur³⁵. Özellikle 1970'li yıllarda muhafazakârlar, radikallerin kamu kurumlarını ele geçireceklerini ve demokratik sistemi tehlikeye sokacaklarını ileri sürmüşlerdir. CDU (Hristiyan Demokrat Birliği) ve CSU (Hristiyan Sosyal Birliği) koalisyonu da bu görüşleri benimsemiştir. Federal Mahkeme 1970 yılında verdiği bir kararda anayasal sistem açısından hakların kötüye kullanılmayacağını belirtmiş, anayasa dışı amaçlar taşıyan siyasi partiye üye olunmasını kamu görevine kabul edilmeme için yeterli neden olarak görmüştür. AİHM bu kararın sözleşmeye aykırı olmadığına karar vermiştir³⁶.

Avrupa ülkeleri arasında din konusunda en etkili muhalefette bulunan parti Hristiyan demokratlardır. Bu siyasi bakış açısı partinin eylemlerinde de ön plana çıkarılmaktadır. Özellikle Türkiye'nin AB sürecinde Alman Hristiyan Demokratlar 1997 yılında din farklılığı konusunda itirazlarını öne sürmüşlerdir. Aynı yıl Belçika'da yapılan bir toplantıda Avrupa Hristiyan Demokratlar medeniyet farklılığı dolayısıyla Türkiye'nin üyeliğine karşı çıktığını deklare etmiştir. Bu görüşler Almanya Başbakanı Angela Merkel tarafından da sık sık dile getirilmekte ve Türkiye'ye tam üyelik yerine imtiyazlı ortaklık teklifi sunulmaktadır. Avrupa'da siyasi partilerin Müslümanlık karşıtı bu siyasi uygulamaları temelinde AİHS ve AİHM kararlarına aykırıdır. Ancak Türkiye söz konusu olduğunda liberal değerler ve Hristiyan kültür meselesi ön plana çıkarılmaktadır. Avrupa kimliği altında Hristiyanlık anlayışının devletlerin kurum ve kuruluşlarına hâkim

³⁴ SAN, Coşkun, "Bonn Anayasasına Göre Siyasi Partilerin Kapatılması", Adalet Dergisi, Sayı: 4, 1966, s. 297-298.

³⁵ MURPHY, W.F. /TANENHOUS, J, "Privacy of Communications Case", St. Martin's Press, 1977, s.660.

³⁶ AİHM, Başvuru No: 9228/1980, K.T: 11.05.1984.

olduğu, siyasi partilerin Hristiyan mirasa dayalı kimliğe sahip çıktığı görülmektedir³⁷.

Hollanda'da bir siyasi parti üyelerinin beyaz ırka mensup olmayan yabancı işçilerin sınır dışı edilmesi için kampanya başlatması ayrıca bildiri dağıtması üzerine faaliyetlerine engel olunmuştur. Eylemlerinin engellenmesi üzerine parti üyelerinin yaptığı başvuru AİHM tarafından sözleşmenin 17. maddesinin faşist grupların kendi çıkarlarına göre sözleşmede yer alan hakları kullanmasının yasakladığına işaret edilerek reddedilmiştir³⁸. AİHM, ifade özgürlüğü konusunda en üst derecede korumadan yararlandırma eğilimindeyken; kamu düzeni açısından tehlike oluşumu durumunda siyasi propaganda aracı olarak kullanılan ifade özgürlüğüne getirilen kısıtlamayı meşru olarak görebilmektedir. Mehdi Zana ve Türkiye davasında, ifade özgürlüğünün birtakım sorumluluklar içerdiği ayrıca terörle mücadelenin önemi vurgulanmıştır. Siyasi amaçlı olarak teröre destek verilmesi, şiddet içeren faaliyetlerde bulunulması sonucu toplum hayatı ve güvenliği yönünden tehlikenin meydana gelmesi karşısında; ifade özgürlüğü ve toplumun korunması yönünden meşru amaç dengesinin sağlanmasının zorunlu olduğu kabul edilmiştir³⁹. Tüm örnekler incelendiğinde, AİHM'nin siyasi parti programlarında yer alan uygulamalar konusunda objektif bir yaklaşımının bulunmadığını söylemek mümkündür.

C. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında Parti

Kapatma Ölçütleri ve Türkiye Örnekleri

AİHM tarafından siyasi partilere ilişkin değerlendirme, daha çok siyasi partilerin kullandıkları yöntemin ve programın demokrasiye uygunluğu yönünden yapılmaktadır. Ancak AİHM tarafından verilen kararlarda bu bakış açısının yansımaları farklı şekillerde olmuştur. Örneğin, AİHM RP kararında parti yetkililerinin şiddeti doğrudan kullanmasa da, şiddeti destekleyen ve gelecekte şiddeti kullanacaklarını

³⁷ KARLUK, Rıdvan, Avrupa Birliği ve Türkiye, 5. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 1998, s. 483-490.

³⁸ ÜNAL, 2001, s. 366.

³⁹ ÇAĞLAR/ÇAVUŞOĞLU, 1999, s.168-169.

gösteren sözler sarf ettiğini, bu sözlerin ayrı tutulması gerektiğini belirtmiştir⁴⁰. Diğer bir örnek ise Alman Komünist Partisi Davasıdır. Yöntem olarak proletarya diktatörlüğünü esas alan parti, 1956'da Alman Anayasa Mahkemesi tarafından "...diktatörlükteki devlet ve toplum görüşünün hiçbir biçimde hür ve demokratik temel düzen ile bağdaşmayacağı" gerekçesiyle kapatılmıştır. Ardından dava İHAK tarafından karara bağlanmış, ancak Konsey partinin hedeflediği projenin demokrasiye uyumsuz olduğuna karar vererek Alman Mahkemesi'nin kararını haklı bulmuştur⁴¹. Verilen karar o dönem için siyasi parti kapatma davaları yönünden bir ilk olmuştur. AİHM, Alman Anayasa Mahkemesi kararını uygun bulduğu Alman Komünist Partisi kapatma kararından uzun yıllar sonra RP davasında da benzer bir karar vermiştir. Fakat AİHM'nin RP kararı genel içtihattan geçici bir sapma olarak nitelendirilmiştir⁴². AİHM bir bakıma RP başvurusunu Alman Komünist Partisi başvurusu kapsamında değerlendirmiştir. Partilerin AİHS kapsamına uygun olmayan rejimleri ileri sürmeleri nedeniyle kapatılmalarının uygun olduğu AİHM'nin kararlarında yer almıştır⁴³. AİHM sonuçlandırdığı Türkiye'ye ilişkin birçok davada ise, RP kararı dışında (Türkiye Birleşik Komünist Partisi, Sosyalist Parti, Sosyalist Türkiye Partisi vb.) 11. maddenin ihlal edildiğine karar vermiştir.

Türkiye 1990 yılında AİHM'ne başvuru hakkı kazanmakla birlikte, bu tarihten sonra Türkiye'de birçok siyasi parti kapatma kararına karşı mahkemeye başvurmuştur. Türkiye RP dışındaki bütün davaları kaybetmiş; bu nedenle yüklü tazminatlar ödemek durumunda kalmıştır⁴⁴. Türkiye aleyhine AİHM'nde açılan ilk siyasi parti kapatma davası Türkiye Birleşik Komünist Partisi (TBKP) davasıdır. Bu parti hakkında 1990 yılında kurulduktan 10 gün sonra kapatma davası açılmış; parti 16 Temmuz 1991 kapatılarak yöneticilerine siyasi yasaklar getirilmiştir.

⁴⁰ AİHM, Başvuru No: 41340/98, 41342/98, 41343/98 ve 41344/98, K.T:13.02.2003.

⁴¹ TURHAN, Mehmet, "AİHS ve Siyasi Parti Kapatma Davaları", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt:57, Sayı:3, 2002, s. 137.

⁴² ERDOĞAN, Mustafa, "AİHM'nin RP Kararının Düşündürdükleri", Liberal Düşünce Dergisi, Sayı:23, Yaz-2001, s. 76-77.

⁴³ GÖLCÜKLÜ/GÖZÜBÜYÜK, 2002, s. 34.

⁴⁴ ÇELEBİ, 2009, s. 54.

Anayasa Mahkemesi partinin kapatılması gerekçesini partinin adında komünist sözcüğünün geçmesi ile partinin “Kürt halkının varlığı kabul edilmelidir” anlayışı oluşturmaktadır⁴⁵. 1998 yılının Ocak ayında AİHM parti hakkında verdiği kararda, siyasi partinin adında komünist kelimesinin geçmesinin parti kapatma gibi bir ağır yaptırım gerektirmeyeceğini, partinin siyasi çoğulculuğu sağlama amacıyla hareket ettiğini belirtilmiştir. Kararda partinin programında bölücülüğe destek vermesinin herhangi bir eylem olmaksızın kapatma kararına dayanak oluşturmayacağı, bu nedenle kapatma kararının orantısız olduğu yer almıştır⁴⁶. AİHM, Türkiye tarafından verilen kararın örgütlenme özgürlüğünü ihlal ettiği sonucuna ulaşmıştır⁴⁷.

TBKP'nin ardından bölücülük gerekçesiyle kapatılan bir diğer parti Sosyalist Parti (SP) olmuştur. SP, TKBP'den farklı olarak Türk-Kürt Federasyonu kurulmasını ve Kürtçenin resmi dil olmasını savunmuştur⁴⁸. SP, Türkiye'nin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü tehdit ettiği ve milli azınlık iddiasını ileri sürdüğü gerekçesiyle kapatılmıştır. SP, ifade özgürlüğü (madde 10) ve örgütlenme özgürlüğünün (madde 11) ihlal edildiği gerekçesiyle AİHM'ne başvuru yapmıştır. AİHM yaptığı incelemede partinin şiddet öğelerine başvurmadığına, antidemokratik uygulamalarda bulunmadığına hükmetmiştir. Kapatma kararının ölçüsüz olduğu kabul edilerek, 11. maddenin ihlal edildiği sonucuna ulaşılmıştır. Bölücülük iddiasıyla kapatılan bir diğer parti Halkın Emek Partisi'dir. Halkın Emek Partisi (HEP), ülkenin ve milletin bölünmez bütünlüğüne aykırı faaliyetlerde bulunduğu gerekçesiyle kapatılmıştır. HEP, 1993 yılında AİHM'ne başvurmuş adil yargılanma hakkı, düşünce özgürlüğü, ifade özgürlüğü, örgütlenme özgürlüğü ve ayrımcılık yasağının ihlal edildiğini ileri sürmüştür. AİHM, 2002 yılında verdiği kararla, bir siyasi partinin kendi kaderini belirleme hakkı olduğunu ve anadille ilgili

⁴⁵ MERT, Yener Lütfü, Cumhuriyet Döneminde Kapatılan Siyasi Partiler (Kapatma Davaları, Gerekçeleri ve Sonuçları),1. Baskı, İkim Yayınları, Ankara, 2008, s. 95.

⁴⁶ SAĞLAM, Fazıl, Siyasal Partiler Hukukunun Güncel Sorunları, 1. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 1999, s. 149-156.

⁴⁷ MERT, 2008, s. 105.

⁴⁸ SAĞLAM, 1999, s. 149-156.

görüşleri yönünden anayasal düzen karşıtı olarak görülemeyeceğini belirtmiştir. AİHS 11. madde kapsamında, bir siyasi partinin savunduğu değerler hükümetin ve halkın çoğunluğunun görüşleri ile çelişse bile, bu görüşler demokrasinin bir sonucu olarak kamusal alanda tartışılmalı ve sonuca kavuşturulmalıdır⁴⁹. Özgürlük ve Demokrasi Partisi (ÖZDEP) bölücülük yapması, aynı zamanda misak-ı milli ile belirlenen sınırlar içinde federatif devlet sistemini savunarak ülkede iç savaşa sebep vermesi nedeniyle Anayasa Mahkemesi tarafından 1993 yılında kapatılmıştır. Partinin laiklik karşıtı sistemi savunduğu, demokratik sistem içinde yer alan Diyanet İşleri Başkanlığı'nı ortadan kaldırmak istediği kapatma gerekçeleri arasında yer almıştır. ÖZDEP, Anayasa Mahkemesi tarafından karar verilmeden önce kendini feshetmiş ancak daha sonra AİHS 11. maddenin ihlal edildiği gerekçesiyle AİHM'ne başvurmuştur. AİHM kararında, bir siyasi partinin amacını gizleyebileceğini ancak bu amaç kapsamında eylemlerde bulunmadığını, toplumun bir kesimi tarafından kabul edilen değerlerin kamusal alanda tartışılabileceğini ve bu fikirlerin engelleyemeyeceğini kabul etmiştir⁵⁰. Türk devletinin yapısına ve ilkelerine aykırı görüşlerin demokratik düzene aykırılık oluşturmayacağı; hatta devletin yapısını sorgulayan fikirlerin çoğulculuğun temelini oluşturduğu kararda belirtilmiştir⁵¹. Sosyalist Türkiye Partisi (STP) parti programında "Kürt ulusunun varlığının tanınması ve uluslara kendi geleceğini tayin hakkı verilmesi" ibaresinin bulunması nedeniyle Anayasa aykırılık dolayısıyla kapatılmıştır. STP'de HEP ile aynı yolu izlemiş, alternatif bir parti kurmuştur⁵². STP, 1995 yılında AİHM'ne AİHS'nin 9, 10, 11 ve 14. maddesinin ihlal edildiği gerekçesiyle başvurmuştur. AİHM incelemesinde parti programının, Türk devletinin prensipleri ve yapısı ile uyumlu olma zorunluluğunun bulunmadığını, bu durumun demokrasi yönünden çelişki oluşturmadığını, terör sorunu yönünden de

⁴⁹ PERİNÇEK, Doğu, Anayasa ve Partiler Rejimi, 4. Baskı, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2008, s.311.

⁵⁰ TURHAN, 2002, s.141.

⁵¹ YOKUŞ, Sevtap, "Türk Anayasa Mahkemesi'nin ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Siyasi Partilere Yaklaşımı", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt:50, Sayı: 4, 2001, s.126.

⁵² MERT, 2008, s. 69.

STP'nin sorumlu tutulamayacağı gerekçesiyle 11. maddenin ihlal edildiğine karar vermiştir⁵³.

III- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Refah Partisi

Kapatma Kararının Din ve Vicdan Hürriyeti Boyutu

A. Refah Partisi Kapatılma Sürecinin Değerlendirmesi

RP, 16.01.1998 tarihinde "laikliğe aykırı eylemlerin odağı" olduğu gerekçesine dayalı olarak Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmıştır. 1983 yılında kurulan ve 1995 yılında genel seçimlerde %22 oy oranıyla TBMM'de en çok milletvekiline sahip parti durumda yer alan RP'nin kapatılması o dönem dikkat çekici olmuştur. RP yönünden karar AİHM'ne götürülmüş, mahkeme sözleşmenin 11. maddesinin ihlal edilmediği sonucuna ulaşmıştır. 13.02.2003 tarihinde AİHM tarafından verilen karar yoğun olarak eleştirilmiştir⁵⁴. Zira AİHM Üçüncü daire kapatma kararını üçe karşı dört oyla 11. maddeye uygun bulurken, Büyük Daire 11. maddenin ihlal edilmediği sonucuna ulaşmıştır⁵⁵. Partinin kapatılmasında o dönem partinin genel başkanı olan Necmettin Erbakan'ın konuşmaları ve parti üyelerinin ifadeleri ön plana çıkarılmıştır. Anayasa Mahkemesi kararında bu konuşmalar ve ifadeler "münasebetsiz", "demokrasi terbiyesine uymayan" sözler olarak açıklanmıştır⁵⁶. Anayasa Mahkemesine göre RP başkanı ve milletvekilleri söylemleri ve eylemleriyle demokratik düzene son vermeyi amaçlamaktadır, ifade özgürlüğünü de bu amaç için araç olarak kullanmaktadır. Dava sonunda partinin kapatılması dışında Genel Başkan, Genel Başkan Yardımcıları ve ilgili üyelerin milletvekillikleri sonlandırılmıştır⁵⁷.

RP'nin kapatılması süreci 1995 yılı seçimleri ile başlayan ve Refahyol hükümetinin kurulması ile gelişen bir dizi olay sonucunda gerçekleşmiştir. Özellikle 28 Şubat'ta meydana gelen olaylar ve

⁵³ AİHM, Başvuru No: 26482/95, K.T: 12.11.2003.

⁵⁴ KEVIN, Boyle, "Human Rights, Religion and Democracy: The Refah Party Case", Essex Human Rights Review, Cilt: 1, Sayı:1, 2004, s. 3.

⁵⁵ AİHM, Başvuru No: 41340/98, 41342/98, 41343/98 ve 41344/98, K.T: 13.02.2003.

⁵⁶ ERDOĞAN, 2001, s. 48.

⁵⁷ SAVAŞ, Vural, AKP Çoktan Kapatılmalıydı, 2. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2008, s. 1-10.

Necmettin Erbakan'ın seçim döneminde dine dayalı propagandalar yürütmesi kapanma sürecinde etkili olmuştur. Bu dönemde RP'nin oy oranını yükseltmesi, bazı çevreler tarafından tartışılır hale gelmesine neden olmuştur. Dönemin MİT mensubu Mahir Kaynak tarafından yapılan açıklamalarda, partinin devletle çatışması durumunda hükümetten uzaklaştırılacağı; devletle uzlaşması durumunda hükümet olabileceği yolundaki beyanlardan da bu durum anlaşılmaktadır⁵⁸. 28 Şubat 1997 tarihinde Milli Güvenlik Kurulu (MGK) tarafından alınan kararlarda da partinin politikaları sert bir şekilde eleştirilmiş, laiklik karşıtı uygulamaların neler olduğu madde madde sayılmış; bu tespitler karşısında neler yapılması gerektiği belirtilmiştir⁵⁹. Parti programına ve gündemden düşmeyen laiklik karşıtı eylemlere karşı alınması gerekli tedbirlerin neler olduğu ortaya konulmuştur⁶⁰. Bu durum partiye karşı tepkilerin artmasına neden olmuş; kapatma süreci bir bakıma başlamıştır. Kapatma kararı sonrası RP tarafından AİHS'nin birçok maddesine aykırılık iddiasıyla AİHM'nde dava açılmıştır. Partinin kapatılmasının ve partinin önde gelen isimlerinin siyasi yasaklı haline gelmesinin, AİHS'nin 9,10, 11, 14, 17, 18 nolu maddelerinde yer alan özgürlüklere ve haklara aykırı olduğu iddia edilmiştir⁶¹. Türk hükümeti ise, RP'nin kapatılmasının örgütlenme özgürlüğüne müdahale olduğunu kabul etmiştir. Ancak bu müdahalenin hukuksuz olmadığını, anayasal kurallar çerçevesinde karar verildiğini savunmuştur. Örgütlenme özgürlüğüne karşı verilen kapatma kararının kamu düzeni ve ulusal güvenliğin korunması, suçun önlenmesi gibi üstün amaçlara hizmet ettiği ileri sürülmüştür.

B. Anayasa Mahkemesi'nin Kapatma Gerekçeleri Karşısında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Yaklaşımı

AİHM, RP hakkındaki iddiaları üç başlık altında incelemiştir. Bunlar, partinin inançlarda ayrışma getirecek çok hukuklu sistemi

⁵⁸ ORAL, Serkan, Kargatulumba Refah, 1. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1998, s. 34.

⁵⁹ AKŞİN, Sinan/TANÖR, Bülent/BORATAV, Korkut, "Yakınçağ Türkiye Tarihi 1980-2003", Milliyet Yayınları, Cilt:2, İstanbul, 2003, s. 173.

⁶⁰ AKIN, Kenan, Milli Nizam'dan 28 Şubat'a Olay Adam Erbakan, 1. Baskı, Birey Yayınları, İstanbul, 2000, s. 103-104.

⁶¹ MERT, 2008, s. 121.

savunması, Müslüman olan topluluklara diğer kesimlerden farklı olarak şeriat hükümlerinin uygulanmak istenmesiyle adil düzenin karşısında yer alınması, siyasi araç olarak cihat söylemlerinde bulunulması ve cihata vurgu yapılmasıdır⁶².

AIHM'ne göre parti programında ve söylemlerinde yer alan çok hukuklu sistemin getirilmesi toplumda ayrımcılığa yol açacak, devletin rolü ortadan kalkacaktır. Laikliğin mevcut olmadığı toplumlarda, inançlar ve dinler arasında ayrışmanın meydana geleceği, imtiyazların söz konusu olacağı; bu nedenlerle halkın egemenliğin kullanımına eşit olarak katılamayacağı kabul edilmiştir⁶³. AIHM'ne göre partinin kapatılmasının, demokratik bir toplum açısından zorunlu olup olmadığı, kapatma kararının meşru bir amaca yönelik verilip verilmediği değerlendirilmelidir. Bu kapsamda RP'nin çok hukuklu sistemi getirme amacıyla faaliyette bulunabileceği, demokrasi karşıtı eylemlere destek verebileceği değerlendirilmiştir. Diğer taraftan partinin genel başkanı Necmettin Erbakan'ın söylemlerinin ve icraatlarının RP'ne isnat edilebileceği kabul edilmiştir. Parti yetkililerinin yaptığı ve çok hukuklu sistemi destekleyen açıklamalar da aynı kapsama dâhil edilmiştir. Çok hukuklu toplumsal modelin sözleşmenin 14. maddesiyle bağdaşmayacağı kanaatine varılmıştır⁶⁴. AIHM demokratik toplumlarda dine dayalı toplum sisteminin dayatılamayacağını, kökten dinci anlayışın demokrasiye aykırı olduğunu kabul etmiştir. Partinin mecliste çoğunluğa sahip olduğu göz önünde bulundurulursa, hedeflere ulaşma anlamında şiddete de başvurulabilecektir⁶⁵. AIHM tarafından yapılan incelemede öncelikle laiklik ilkesinin reddinin demokrasi ile çeliştiği belirtilmiştir. Osmanlı Devletinden sonra laik Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu, teokratik sistemin sona erdiği vurgulanmıştır. AIHM'ne göre Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş süreci dikkate alındığında teokratik sisteme dönüş tehlikesi halen devam etmektedir. Türkiye'de kökten dinci siyasi hareketin iktidarı ele geçirmiş olması nedeniyle, partinin

⁶² TURHAN, 2002, s.142-143.

⁶³ SUNAY, Reyhan, Hukuk ve Siyaset Ekseninde İnsan Hakları, 1. Baskı, Çizgi Kitabevi, Konya, 2013, s. 188.

⁶⁴ AIHM, Başvuru No: 41340/98, 41342/98, 41343/98 ve 41344/98, K.T:13.02.2003.

⁶⁵ YOKUŞ, 2001, s.123.

programında yer alan ve parti yetkililerinin söylemlerinde bulunan amaçlara ulaşabileceği; Türkiye'nin bu konuda tedbir alabileceği belirtilmiştir. Ayrıca siyasi alanda çoğulculuk ya da kamu özgürlüklerinin sürdürülmesi gibi ilkelerin şeriatla yerinin olmadığı vurgulanmıştır. Bu bakımdan RP'nin kapatılması kararı AİHM tarafından, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı ve Anayasa Mahkemesi tarafından ileri sürülen gerekçelere uygun olarak değerlendirilmiştir.

Partinin kapatılması nedenlerinden biri de parti yöneticilerinin "cihat" çağrısı yapmalarıdır. Ancak parti yöneticilerinin şiddete ve güç kullanımına başvurmamaları kapsamında yapılan tespitlerin partinin kapatılmasına dayanak oluşturup oluşturmayacağı kararda tartışılmamıştır. AİHM şiddeti destekleyen parti üyelerinin ihraç edilmemesini hatta bu üyelerin önemli görevlere getirilmesini şüpheli bir durum olarak nitelendirmiştir. Partinin, laikliği yeniden tanımlamak istediği, çok hukuklu sistemler aracılığıyla demokrasiye aykırı uygulamalarda bulunduğu, Müslüman olan topluma şeriat yönetim sistemini getirmek için faaliyet gösterdiği açıklanmıştır⁶⁶. Türkiye'nin dine dayalı anlayışı kabul eden ve miras, boşanma, çokeşlilik gibi konularda erkeklere ayrıcalık tanıyan kamu düzenine geçilmesi yolundaki parti faaliyetlerini engelleme hakkına sahip olduğu kabul edilmiştir. Çoğunluğu Müslüman olan ülkenin, yakın geçmişte teokrasi ile yönetilmesi nedeniyle tehdit sonlanmış değildir⁶⁷. Şeriata dayalı sistem AİHS'nde yer alan ilkelerden uzaktır ve özellikle İslam Hukukundaki kadının hukuksal statüsü insan hakları ile çelişmektedir. RP üye ve liderlerinin yaptığı konuşmaların tüm partiye isnat edilebileceği, çok hukuklu ve şeriata dayalı sistemin cihat vurgusuyla desteklendiği, partinin öngördüğü sisteme ulaşma anlamında kuvvet kullanma ihtimalinin bulunduğu vurgulanmıştır. Mahkeme, bu gerekçeler kapsamında partinin kapatılmasının gerekli olduğu sonucuna ulaşmıştır⁶⁸.

⁶⁶ AİHM, Başvuru No: 41340/98, 41342/98, 41343/98 ve 41344/98, K.T: 13.02.2003.

⁶⁷ TURHAN, 2002, s.142.

⁶⁸ AİHM, Başvuru No: 41340/98, 41342/98, 41343/98 ve 41344/98, K.T: 13.02.2003.

C. Refah Partisinin İktidar Gücü ve Muhafazakâr Yaklaşımın Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı Boyutu

Demokratik toplumun özü de bir bakıma politik tartışmalardır. Bu tartışmalar demokrasinin sürekliliği ve haklar dengesinin korunması açısından önemlidir. Çoğulcu toplum yapısı, demokrasinin gerçekleşmesi yönünden zorunlu bir koşuldur. Böylesi toplumlarda hoşgörünün ve şeffaflığın, hukukun üstünlüğünün ön plana çıktığı söylenebilir. İnsan haklarının yargısal denetiminin yapılması da sözleşmeye taraf olmanın bir diğer sonucudur. Sözleşmenin getirdiği yükümlülükler karşısında devletler tarafından müdahalelerin AİHS'ne uygun olarak uluslararası denetimi yapılmaktadır⁶⁹. AİHM'nin parti kapatma davalarında verdiği kararlar, insan haklarına bakışının tespitinde önemli rol oynamıştır⁷⁰. Ancak RP kararının diğer partilere ilişkin davalardan farklılaştığını söylemek mümkündür. AİHM'nin RP dışındaki baktığı siyasi parti davaları daha çok yeni kurulmuş ve siyasi ağırlığı az olan partilere ilişkindir. RP ise o dönem için siyasi ağırlığı olan ve hükümetin büyük ortağı bir partidir. Siyasi iktidarı elinde bulunduran ve yüksek oy oranına sahip bir siyasi partinin kapatılması o dönem için ilk olmuştur. AİHM kararında partinin 1995 genel seçimlerinde %22 oy oranına ulaştığını, Kasım 1996'da yapılan seçimlerde ise %35 oy aldığını belirtmiştir. Ocak 1997'de yapılan bir araştırmada partinin o gün seçim yapıldığı takdirde oyların %67'sini alacağı vurgulanmıştır. Mahkeme partinin kapatıldığı sırada iktidarı eline geçirme potansiyeline sahip olduğunu, demokratik ilkelere aykırı bir parti programı sunması halinde muhafazakâr örgütlenme modeline uygun toplum sistemi kurabileceğini kabul etmiştir. Demokratik ve laik sistem açısından bu durum yakın bir tehlike olarak nitelendirilmiştir⁷¹. Büyük Daire tarafından da bu görüş uygun görülmeyle birlikte; partinin gizli amaçlarının olup olmadığı somut

⁶⁹ DOĞAN, İlyas, İnsan Hakları Hukuku, 2. Baskı, Astana Yayınları, Ankara, 2015, s. 395.

⁷⁰ KEVİN, 2004, s. 4.

⁷¹ AİHM, Başvuru No: 41340/98, 41342/98, 41343/98 ve 41344/98, K.T: 13.02.2003.

olarak nitelendirilmemiştir. Belki de hiç mevcut olmayan gizli amaçlara dayalı hüküm verilmesi “niyet okuyuculuğu” olarak kabul edilmiştir⁷².

D.Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 9. Madde Yönünden Değerlendirme

AİHM tarafından verilen siyasi parti kapatma kararları genel olarak değerlendirildiğinde, AİHM'nin özgürlükçü kararlar verdiği ve militan demokrasi anlayışından uzak olduğu görülmektedir. Ancak Mahkemenin RP kararı genel içtihatlardan farklı olarak, AİHM'nin demokratik toplum düzeni ile çelişen ve militan demokrasi fikrine yaklaşan bir görüşte olabileceğini ortaya koymuştur. Partinin oy oranının artması, bu nedenle partinin açık ve gizli hedeflerine ulaşmasının mümkün olması gibi daha önceki parti kapatma kararlarında yer almayan subjektif kriterler ön plana çıkarılmıştır⁷³. Mahkeme, açık ve gizli tehlike gibi objektif olmayan koşullara göre karar vermiş, bir bakıma Anayasa Mahkemesi tarafından verilen kararda yer alan tüm hususlar incelenmiştir. RP'nin Türk rejimi ve demokrasisi açısından sakıncalı bulunduğu ve bu durumun kapatma kararına dayanak oluşturduğu vurgulanmıştır.

AİHM, AİHS'nin düşünce, vicdan ve din özgürlüğünü düzenleyen 9.maddesini demokratik ve anayasal toplumlarda temel bir hak olarak kabul etmektedir. Ancak temel olan bu hakkın, birden fazla dini inanışın olduğu toplumlarda, dinler arasında eşitliğin sağlanması ve bireysel inançların güvence altına alınması nedeniyle kısıtlanabileceğini ve bu durumun zorunlu olabileceğini değerlendirmektedir. Demokratik toplumlarda devletin görevi, dinler arasında uyumun sağlanması ile bireylerin inançlarını özgürce yaşayabilmelerini tesis etmektir. Mahkeme kararında kamu düzeni tarafından kabul edilmeyen ve başkalarının inançlarını dikkate almayan kökten dinci hareketlerin engellenmesini 9. maddenin ihlali olarak nitelendirmemiştir. Demokratik ve anayasal düzen tarafından kabul görmeyen hiçbir

⁷² KÜÇÜK, Adnan, Siyasi Partilere İlişkin Yasaklamalar, 1. Baskı, Asil Yayınları, Ankara, 2005, s. 74.

⁷³ ERDOĞAN, 2001, s. 41-42.

davranışın, dini açıklama özgürlüğü korumasından yararlanamayacağı belirtilmiştir⁷⁴.

Din ve vicdan özgürlüğü kişinin vicdani bir kanaatinin olması ve aynı zamanda bu kanaatini özgürce dışa vurmasını ifade etmektedir. AİHS 9. maddede herkesin bu hakka sahip olacağı kabul edilmektedir. İlgili maddede, *“Herkes düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne sahiptir; bu hak, din veya inanç değiştirme özgürlüğü ile tek başına veya topluca, kamuya açık veya kapalı ibadet, öğretim, uygulama ve ayin yapmak suretiyle dinini veya inancını açıklama özgürlüğünü de içerir. Din veya inancını açıklama özgürlüğü, sadece yasayla öngörülen ve demokratik bir toplumda kamu güvenliğinin, kamu düzeninin, genel sağlık veya ahlakın ya da başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması için gerekli sınırlamalara tabi tutulabilir”* yer almaktadır. Din ve vicdan özgürlüğünün şahıslar tarafından kullanılması, bu hakkın tüzel kişiler tarafından kullanılmayacağı anlamına gelemez. Sözleşmenin hazırlanması aşamasında, tüzel kişilerin bu hakka sahip olmayacakları yolunda bir belirleme yapıldığını söylemek mümkün değildir. Gerçek kişilerin yanında tüzel kişilerin de bu haktan yararlanabileceği AİHM içtihatlarından kolayca anlaşılabilir. AİHS'nin bireysel başvuru hakkının tüzel kişiler tarafından da kullanılması bu duruma örnek teşkil etmektedir. AİHM, 9. maddede yer alan din ve vicdan özgürlüğünü farklı kararlarda değişik şekillerde tanımlamıştır. Maddenin düzenlenmesinde açıkça yer almasa da, bu özgürlük kişinin özgürce inancını tebliğ etmesini, başkalarına bu yolda telkinde bulunmasını, inancı çerçevesinde fikirlerini beyan etmesini kapsamaktadır. Bu bakımdan herhangi bir dini inancın yayılması için zorlama olmadan propaganda yapılmasının yasaklanması ya da bu fiillerin cezalandırılması AİHS'ne uygun değildir. Din ve vicdan özgürlüğü mutlak bir özgürlük değildir. Gerekliğinde sınırlandırılabilir. Ancak AİHM kararında özet olarak RP'nin, dini kurallar gereği özel ve kamusal hayata müdahale ettiği veya edeceği yolunda emareler bulunması nedeniyle kapatılmasında, 9. maddenin ihlal edilmediğine işaret etmiştir. Yukarıda yer alan açıklamalarda belirtildiği üzere, bu tespit de diğerleri gibi subjektiftir. RP'nin kapatılma nedenleri arasında

⁷⁴ AİHM, Başvuru No: 41340/98, 41342/98, 41343/98 ve 41344/98, K.T. 13.02.2003.

yer alan, demokrasinin özüne aykırı olan ifadelerin şiddete başvurulmasa bile siyasi partilerin kapatılmasına dayanak olabileceği görüşünün AİHS'ne ve diğer AİHM içtihatlarına uygun olduğunu söylemek mümkün değildir. AİHS 9 ve 10. madde kapsamında yer alan özgürlüklerin henüz gerçekleşmemiş, gerçekleşmesi de şüpheli olan olaylar yönünden incelenmesi ile kapatma kararının uygun görülmesi, kararın din ve vicdan özgürlüğüne uygun olmadığını özetlemektedir. Kararda partinin oy oranının artması, partinin savunduğu dine dayalı yönetim sistemini getirebileceği yolundaki şüpheye dayanak yapılmıştır. Şüpheye dayalı olarak partinin kapatılmasının, uluslararası hukuk düzeni ile bağdaştırılması mümkün değildir⁷⁵. Diğer taraftan bireylerin kendi iç dünyalarındaki inançları ve iradeleri dolayısıyla cezalandırılmaları söz konusu olamaz⁷⁶. Bu tespitler AİHM kararına karşı muhalefet şerhi koyan üç üye tarafından da dile getirilmiştir. Fuhrmann, Loucaides ve Bratza kararın tarafsız bir gözle incelenmediğini, AİHM'nin Türk Hükümeti tarafından iddia olunan ve Anayasa Mahkemesi tarafından ileri sürülen kayıtları koşulsuz kabul ettiğini belirtmişlerdir. Siyasi partilerin demokratik yaşamda özgürce fikirlerini ileri sürebilmeleri gerektiğini, RP kararının devlet merkezli olarak alındığını, bu durumun insan hakları anlayışı tarafından kabul edilemeyeceğini beyan etmişlerdir⁷⁷. Diğer taraftan laiklik karşıtı eylemlerin odağı olma AİHS 11/2. madde kapsamında kapatılma nedeni değildir. AİHM'nin partinin şeriat düzeni getirme gibi yetkisi olmayan bir alanda tespit yaptığı, partinin şiddete yönelip yönelmediği konusunu incelemekle yetinmediği, partinin ideolojisinin sorgulandığı, İslam Hukuku gibi alanlarda tespit yapıldığı muhalefet şerhlerinde yer almaktadır. Üyeler, bu konuların AİHM'nin tartışma alanı olmadığını ve herhangi bir yargısal yorumda bulunulamayacağını kabul etmişlerdir. Mahkemenin, kendi yargısal faaliyet alanı dışına çıkarak kategorik olarak karar vermesi demokratik değildir⁷⁸. AİHM'nin kararında yer alan tespitleri ile özgürlükçü yaklaşımdan açıkça uzaklaştığı,

⁷⁵ ERDOĞAN, 2001, s. 43.

⁷⁶ KÜÇÜK, 2005, s. 75.

⁷⁷ ERDOĞAN, 2001, s. 49-50.

⁷⁸ İbid, s.77-79.

özgürlükler bakımından evrensel değerlerden saptığı gözlemlenmiş; bir bakıma Mahkemeye karşı duyulan güven sorgulanmıştır⁷⁹. Ayrıca parti üyelerinin yaptığı açıklamalarının çoğunlukla meclis kürsüsünde yapıldığı düşünüldüğünde, kararın siyasi dokunulmazlık açısından da yanlış olduğu kabul edilmelidir⁸⁰.

AİHM'nin RP kararı 9. maddenin uygulanma yöntemini de tartışılır hale getirmiştir. İçtihatlar genel olarak değerlendirildiğinde AİHM başvuruları, başvuru konusu eylemlerin din ile inancın zorunlu ifadeleri olup olmadığı ve bu ifadelerin baskı ve zorlama olmaksızın dışa vurulup vurulmadığı konularında iki başlık halinde incelemektedir⁸¹. Ancak RP kararında AİHM, partinin bütününe değil, parti üyesi birkaç kişinin tutum ve fiilleri üzerinde inceleme yapmış; milyonlarca üyesi olan ve iktidarı elinde bulunduran partinin durumunu bu kişiler üzerinden değerlendirmiştir⁸². Karar kapsamında yer alan şiddet olgusu konusunda somut bir olaydan bahsedilmemiş, varsayım üzerine karar verilmiştir. Kararın Venedik Komisyonu tarafından belirlenen ölçütlerden de büyük oranda saptığı, AİHM'nin uzun yıllar öncesi siyasi partilerin kapatılması yönündeki eğilimine geri döndüğü savunulmuştur⁸³.

SONUÇ

AİHS'nde örgütlenme özgürlüğü ile din ve vicdan özgürlüğünün kısıtlanması ulusal güvenlik, barış ve huzur ortamının sağlanması ile suç işlenmesinin önlenmesi gibi üstün kamusal amaçlar için öngörülmüştür. Siyasi parti kapatma davalarında AİHM, incelenen kararlarda ifade özgürlüğünü genişleten, bu özgürlüklere yeni boyutlar ekleyen yaklaşımlarda bulunmuştur. Din ve vicdan hürriyeti yönünden yapılan incelemelerde de bireysel özgürlükler ön plana çıkarılmış;

⁷⁹ KÜÇÜK, 2005, s.73.

⁸⁰ YAYLA, Atilla, "AİHM'nin RP Kararı Üzerine", Liberal Düşünce Dergisi, Sayı:23, 2001, s.76-80

⁸¹ BENLİ, Fatma, "Düşünce, Vicdan ve Din Hürriyetinin İHAS Bağlamında Değerlendirilmesi", Birikim-ler (I), İstanbul, 2003, s. 70-72.

⁸² KÜÇÜK, 2005, s. 73.

⁸³ ERDOĞAN, 2001, s. 46.

devletin bu özgürlükler karşısından tarafsız olması gerektiği ifade edilmiştir.

Mahkemenin RP kararının daha önceki içtihatlarından önemli ölçüde ayrıldığı söylenebilir. Venedik Komisyonu kararlarında açıkça belirtildiği üzere, siyasi parti yasaklamaları ancak şiddet kullanmaları veya şiddet kullanımını teşvik etmeleri durumunda gündeme gelmektedir. RP'nin demokratik, anayasal düzene son vereceğine ilişkin tespitlerin ne olduğu açık şekilde kararda ortaya konulmuş değildir. Diğer taraftan kararda bir takım eksik yönler de bulunmaktadır. Kapatma kararına dayanak olan şeriatı destekleyen açıklamaların ve cihat söylemlerinin hangi şekilde somutlaştırıldığı kararda yer almamaktadır. Karar incelendiğinde AİHM'nin muhafazakâr örgütlenme konusunda temelde bir yaklaşımı yoktur. Bu bakımdan muhafazakâr söylemlerin yargılama konusu yapılması da mümkün değildir. Partinin iktidarı ele geçirmek ve dine dayalı toplum sistemi oluşturmak amacıyla kuvvet kullanma ihtimaline AİHM kararında vurgu yapılmıştır. Özellikle Osmanlı dönemindeki teokratik rejimin ve çok hukuklu sistemin demokratik ve laik anlayışla bağdaşmadığı belirtilmiştir. Ancak parti yetkililerin bu konuda söylem düzeyinde kalan açıklamalarının hangi şekilde ifade özgürlüğü dışında olduğu değerlendirilmemiştir. Kararda yer alan şeriat ve çok hukuklu sistem tespitleri Anayasa Mahkemesi kararında yer alan gerekçelerdir. AİHM, RP tarafından yapılan itirazları ise yeteri kadar değerlendirmemiştir. Mahkemenin bu yönde yaptığı tespitlerin din ve vicdan hürriyetine uygun olduğunu söylemek, AİHS ve Venedik Komisyonu kararlarına aykırılık teşkil etmektedir.

Mahkemenin kararındaki gerekçeler çoğunlukla şüpheli tespitlere dayanmaktadır. Şüpheye dayalı olarak bir siyasi partinin kapatılmasına yönelik uygulama, Mahkemenin önceki içtihatlarında yer almayan bir durumdur. Ayrıca parti üyelerinin yaptığı açıklamalarının çoğunlukla meclis kürsüsünde yapıldığı düşünüldüğünde, kararın siyasi dokunulmazlık açısından da yanlış olduğu kabul edilmelidir. Bu tespitlere rağmen AİHM kararında, RP'nin öne sürdüğü siyasi propagandanın hayali olmadığını, demokratik sistem yönünden yakın ve ciddi tehlike oluşturduğunu kabul etmiştir. Mahkemenin bu kararı

daha önceki siyasi parti kapatma davaları yönünden de çelişki oluşturmaktadır. DTP başvurusunda Mahkeme, şiddete destek veren ve terör örgütü ile ilişkili bulunduğu iddia edilen partinin kapatılmasının haksız olduğu konusunda gerekçelerini temellendirememiştir. Ancak Mahkeme, şiddet ve terör konusundaki tespitlere rağmen kapatılma kararını orantısız bulmuştur. RP üyelerinin söylemleri nedeniyle partinin kapatılması bir yandan haklı bulunurken, farklı bir siyasi partinin şiddeti ve terörü desteklemesi kapatma için yeterli görülmemektedir. Oysa RP tarafından AİHS kapsamında yapılan itirazlar, siyasi parti programlarında yer alan uygulamaların her durumda demokrasi karşıtı olarak nitelendirilemeyeceğini ortaya koymaktadır.

AİHM'nin RP kararı, Türkiye'nin ağırlıklı olarak Müslüman nüfusa sahip olması nedeniyle de tartışılmıştır. Türkiye'nin mevcut dini ve kültürel kimliği ile Avrupa kimliği altında Hristiyanlık bir bakıma karşılaştırılmaktadır. Avrupa'da siyasi partilerin Müslümanlık karşıtı siyasi uygulamaları herhangi bir karşılık bulmazken; RP savunduğu görüş ve eylemleri nedeniyle kapatılmıştır. AİHM, Türkiye'de muhafazakâr yaklaşımın iktidarı ele geçirmesini tehdit olarak görmekle birlikte; benzer durum Avrupa'da siyasi partiler için geçerli görülmemektedir. Siyasi partiler açısından bir bakıma Avrupa'da din ve medeniyet sınırları çizilmektedir. RP kararı da bu sınırlar bağlamında değerlendirilmiş; diğer AİHM kararlarından farklı yorumlanmıştır. AİHM, RP kararında genel içtihatlarından büyük oranda sapmış, AİHS kapsamındaki özgürlükleri daraltan bir yaklaşımda bulunmuştur. Karar AİHM'nin, Avrupalılık ve Hristiyan kimlik anlayışından kurtulamadığını da ortaya koymuştur.

KAYNAKLAR

- AKIN, Kenan, *Milli Nizam'dan 28 Şubat'a Olay Adam Erbakan*, 1. Baskı, Birey Yayınları, İstanbul, 2000.
- AKŞİN, Sinan/TANÖR Bülent/BORATAV Korkut, "Yakınçağ Türkiye Tarihi 1980-2003", Cilt 2, *Milliyet Yayınları*, İstanbul, 2003, s.173.
- ANAYURT, Ömer, "Türk Hukukunda Siyasi Partilerin Kapatılması Rejimi: Ulusal Demokrasinin Strasbourg Demokrasisi Karşısında Hükmen Yenilgisi", *Liberal Düşünce Dergisi*, Sayı23, Yaz-2001, s.6.
- BENLİ, Fatma, *Düşünce, Vicdan ve Din Hürriyetinin İHAS Bağlamında Değerlendirilmesi*, *Birikimler (I)*, İstanbul, 2003, s.70-72.
- BOYLE, Kevin, "Human Rights, Religion and Democracy: The Refah Party Case", *Essex Human Rights Review*, Cilt 1, Sayı 1, 2004, s. 3-4.
- ÇAĞLAR, Bakır/ÇAVUŞOĞLU, Naz, "Parti Kapatma Davalarında Mermer-Mozaik İkilemi", *Anayasa Yargısı Dergisi*, Sayı16, Ankara, 1999, s.148
- ÇELEBİ, Özgü, *Türkiye'de Siyasi Parti Kapatma Davalarının Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Tarafından Değerlendirilmesi (Refah Partisi Örneği)*, Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Çanakkale, 2009.
- DİNLER, Veysel, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Siyasi Partiler*, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Isparta, 2003.

- DOĞAN, İlyas, *İnsan Hakları Hukuku*, Genişletilmiş 2. Baskı, Astana Yayınları, Ankara, 2015.
- ERDOĞAN, Mustafa, "AİHM'nin RP Kararının Düşündürdükleri", *Liberal Düşünce Dergisi*, Sayı 23, Yaz-2001, s. 41-79.
- EREN, Abdurrahman, *Özgürlüklerin Sınırlanmasında Demokratik Toplum Düzeninin Gerekleri*, 1. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 2004.
- GİLLES, Dutertre, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarından Örnekler", *Avrupa Konseyi Yayınları*, Ankara, 2007, s.273.
- GÖLCÜKLÜ, Feyyaz/GÖZÜBÜYÜK, Şeref, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İnceleme ve Yargılama Yöntemi*, 3. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, 2002.
- HAKYEMEZ, Yusuf Şevki, *Militan Demokrasi Anlayışı ve 1982 Anayasası*, 1. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara, 2000.
- KAPANİ, Munci, *İnsan Haklarının Uluslararası Boyutları*, 4. Baskı, BB101 Yayınları, Ankara, 2011.
- KARLUK, Rıdvan, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, 5. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 1998.
- KOÇAK, Mustafa/ÖRÜCÜ, Esin, "Dissolution of Political Parties in the Name of Democracy: Cases from Turkey and the European Convention of Human Rights", *European Public Law*, Cilt 9, 2003, s.403-404.
- KÜÇÜK, Adnan, *1982 Anayasasına Göre Siyasi Partilere İlişkin Yasaklamalar*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2002, s. 71.

KÜÇÜK, Adnan, "İfade Hürriyetinin Sınırlandırılması", *Liberal Düşünce Dergisi*, Sayı: 32, Güz-2003, s. 57-58.

KÜÇÜK, Adnan, *Siyasi Partilere İlişkin Yasaklamalar*, 1. Baskı, Asil Yayınları, Ankara, 2005.

MEMİŞ, Emin, "İnsan Hakları Avrupa Standardı ve İç Hukuk Etkileşimi Analizleri", *Anayasa Yargısı Dergisi*, Sayı 17, Ankara, 2000, s. 131.

MERT, Yener Lütfü, *Cumhuriyet Döneminde Kapatılan Siyasi Partiler Kapatma Davaları, Gerekçeleri ve Sonuçları*, 1. Baskı, İlkim Yayınları, Ankara, 2008.

MURPHY, W.F./TANENHOUS, J., "Privacy of Communications Case", *St. Martin's Press*, 1977, s. 660.

ORAL, Serkan, *Kargatulumba Refah*, 1. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1997.

PERİNÇEK, Doğu, *Anayasa ve Partiler Rejimi*, 4. Baskı, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2008.

SAĞLAM, Fazıl, *Siyasal Partiler Hukukunun Güncel Sorunları*, 1. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul 1999.

SAN, Coşkun, "Bonn Anayasasına Göre Siyasi Partilerin Kapatılması", *Adalet Dergisi*, Sayı 4, 1966, s. 297-298.

SAVAŞ, Vural, *AKP Çoktan Kapatılmalıydı*, 2. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara 2008.

SELÇUK, Sami, "Dar Ufuklu Demokrasi İle Yetinmenin Bunaltıcı Dayanılmazlığı", *Yeni Türkiye*, Sayı:17, 1997, s. 9-10.

SUNAY, Reyhan, *Hukuk ve Siyaset Ekseninde İnsan Hakları*, 1. Baskı, Çizgi Kitabevi, Konya, 2013.

ŞEREF, Ünal, *AIHS İnsan Haklarının Uluslararası İlkeleri*,1. Baskı, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu , 2001.

TÖGEL, Akif, “Anayasal ve Militan Demokrasi Algısı Üzerine”, *YBHD*, Sayı 3, 2017, s. 122-125.

TURHAN, Mehmet, “Siyasi Parti Kapatma Davaları”, *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı17, 1997, s. 374- 405.

TURHAN, Mehmet, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Siyasi Parti Kapatma Davaları”, *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı 24, 1998, s. 999.

TURHAN, Mehmet, “AIHS ve Siyasi Parti Kapatma Davaları”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt 57, Sayı 3, 2002, s. 129-150.

UYGUN, Oktay, “Siyasi Partilerin Kapatılması Rejiminin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Değerlendirilmesi”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, Sayı 17, 2000, s. 258-259.

YANIK, Murat, *Parti İçi Demokrasi*, 1. Baskı, Babil Yayınları, İstanbul, 2002.

YAYLA, Atilla, "AIHM'nin RP Kararı Üzerine", *Liberal Düşünce Dergisi*, Sayı 23, 2001, s. 76- 80.

YOKUŞ, Sevtap, “Türk Anayasa Mahkemesi'nin ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Siyasi Partilere Yaklaşımı”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt 50, Sayı 4, 2001, s. 107-128.

AIHM Kararı, Türkiye Birleşik Komünist Partisi ve Diğerleri/Türkiye, Başvuru No: 133/ 1996/ 752/ 951, K.T:30.01.1998.

AIHM Kararı, Sosyalist Parti ve Diğerleri/Türkiye, Başvuru No: 20/1997/804/1007, K.T:25.05.1998.

AİHM Kararı, Dicle, Dep/Türkiye, Başvuru No: 25141/94, K.T:10.12.2002.

AİHM Kararı, Refah Partisi ve Diğerleri/Türkiye, Başvuru No: 41340/98, 41342/98, 41343/98 ve 41344/98, K.T:13.02.2003.

AİHM Kararı, Glasenapp/Federal Almanya Cumhuriyeti, Başvuru No: 9228/1980, K.T: 11.05.1984.

AİHM Kararı, Sosyalist Türkiye Partisi/Türkiye, Başvuru No: 26482/95, K.T: 12.11.2003.

09/07/1961 kabul tarihli ve 334 sayılı 1961 Anayasası.

18/10/1982 kabul tarihli ve 2709 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası.

04/11/1950 tarihli İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına
İlişkin Sözleşme.